

Sväté časy a deje v kanaánskom náboženstve

ThDr. Monika Zaviš

Úvod

Kanaánske náboženstvo nás ako teológov zaujíma predovšetkým preto, že bolo v bezprostrednom kontakte s vierou starozmluvného ľudu; tým pádom ani ich náboženské predstavy a kult nezostali k sebe navzájom indiferentné. Používajúc terminológiu fenomenológa náboženstva Rudolfa Ota by sme mohli hovoriť ešte aj o ďalších troch kategóriách: svätých osobách, predmetoch a miestach. Snáď najintenzívnejší vplyv kanaánskej bohoslužby na kultickú prax ľudu Starej zmluvy sa však týka svätých časov a dejov.

Tieto dve fenomenologické veličiny idú nutne jedna s druhou, pretože svätý dej sa môže uskutočniť len v svätý čas.

Sväté časy Kanaáncov sú spájané najmä s aspektom vďačnosti za dobrý rok na poliach¹, ktorý je zároveň aj „zabezpečením“² priazne božstva na budúci vegetačný rok. Človek bohu slúži napr. formou obetí, teda stará sa o boha, dáva mu to najkvalitnejšie, čo má v stáde i na poli, aby mu boh požehnal formou materiálnou, alebo formou inštrukcií počas inkubácie vo svätyni.

Doba núdze³ bola ďalším generálnym svätým časom. Už z konania Ela pri smrti Baala sa dozvedáme, že v Kanaáne existoval rituál verejného smútku – odievali sa do

¹ Rendtorff hovorí, že Izraelci prevzali od Kanaáncov tri veľké výročité slávnosti, ktoré boli dané roľníckym rokom: 1.) Slávnosť nekvasených chlebov – prvý zber úrody, jačmeň; 2.) Slávnosť žne – záver obilných žní (Slávnosť týždňov); 3.) Slávnosť vinobrania – Slávnosť stánkov, t.j. koniec roľníckeho roka. Bližšie pozri: RENDTORFF, R. : Hebrejská bible a dejiny. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 131

² systém „do ut des“

³ keď boli ohrození nepriateľmi, chorobou a smrťou, prírodnou katastrofou...

hrubého smútočného odevu, hlasno plakali a bedákali. O ukončenie času utrpenia prosili boha Rešefa⁴.

V Kanaáne bol pestovaný aj kult mŕtvych, ktorého základom bol orgiastický obrad. Pohreby boli spojené s hostinou, ktorá mala zmieriť mŕtvych.⁵ Táto hostina vlastne znamenala spoločenstvo (mrzh), resp. stolovanie s bohom.

Medzi sväté deje v Kanaáne patrili: obetovanie⁶, mágia (zaklínanie⁷, kliatby), teratomantia⁸, interpretácia úkazov z hviezd, dažďa, rosy, pohybu vtákov na oblohe, vnútorností zvierat, ako aj z hlinených modelov pečene a pľúc; očisťovacie obrady, pôst, modlitby, sebazraňovanie, hudba, spev, tanec, zjavenie vo sne, sakrálna súlož etc. Ringgren spomína aj obrad varenia kozľafa v zrazenom mlieku⁹, ktorého jasné odmietnutie je v 2M 23,19.

Najdiskutovanejším svätým dejom z kategórie obetí je detská¹⁰ alebo ľudská¹¹ obeť. O tomto nás informujú klasickí autori: Curtius Quintus (obyvatelia Týru obetovali deti bohu Saturnovi), Lukián zo Samosaty (detské obeť v kulte Dea Syria - Hierapolis), Philo z Byblu a Eusébius (fenické ľudské obeť). Deti sa obetovali na obetištiach „tofet“. Zaživa boli vhadzované do rozžeravenej kovovej sochy, ktorú Stará zmluva nazýva „Moloch“. Pozostatky spálených obetí ukladali do urien: „...našli sa ... zbytky rozsiahlych ohraničených priestorov s urnami, do ktorých sa ukladali spálené kosti detí a niekedy namiesto ľudských bytostí kosti vtákov či malých zvierat“¹².

⁴ bližšie pozri: The Deity Temple, Room 2 – More Canaanite Deities [online]. [cit. 2004 – 05 - 07]. Copyright Lilinah biti – Anat, 1990 – 1997. Dostupný z [www: http://geocities.com/SoHo/Lofts/2938/mindei.html](http://geocities.com/SoHo/Lofts/2938/mindei.html).

⁵ ELIADE, M.; CULIANU, I. P. : Slovník náboženství. Praha: Český spisovatel, a. s. , 1993, s. 146

⁶ Obete sa prinášali pravidelne na výšínach i v chrámoch. Lukián píše, že obetovali dvakrát denne, čo zodpovedá praxi v Jeruzaleme. Ugaritské texty opisujú obeť pri zvláštnych príležitostiach. Presne určujú aj čo má byť obetované rozličným bohom a pri akých príležitostiach. Bližšie pozri: RINGGREN, H. : Religions Of The Ancient Near East. Philadelphia: The Westminster Press, 1973, s. 161

⁷ proti démonom, uštipnutiu hadom

⁸ veštenie z abnormálnych foriem narodených zvieracích plodov

⁹ aby sa dosiahol žiadaný výsledok, musel sa obrad opakovať sedemkrát

¹⁰ miesto dieťaťa sa výnimočne mohlo použiť napr. jahniatko

¹¹ boli dve skupiny obetí: 1.) deti vybraných ľudí a 2.) vojnoví zajatci

¹² HELLER, J. : Starověká náboženství. Praha: Edice Kalich, 1978, s. 323

Čím bola pre obetníka obeť cennejšia, tým bola u boha účinnejšia. Ľudské obeť sa konali len vo zvláštnych situáciách: veľké nešťastie, závet, výstavba nového mesta, paláca¹³ alebo domu. V Jerichu (najstaršie nálezy ľudských obetí) sa pod múrmi mesta našiel jeden skelet dieťaťa, novorodenca, ktoré bolo obetované ako obeť základov – „Gründungsopfer“¹⁴. Našlo sa veľa ďalších skeletov, ale je otázne, či sa môžu považovať za obeť pri stavbe. Podobne sa obeť prvorodených¹⁵ dajú dosvedčiť v meste Gezer, kde bol nájdený džbán so skeletmi z takmer 8 - ročného dievčatka a chlapčeka.

Rítus obetovania spočíval v pochovaní zaživa, boji, upálení, zhodení obeť dolu z vysokého miesta. Touto témou sa podrobne zaoberá Jaroš¹⁶.

Ľudské obeť sú typické pre roľnícku a urbanizovanú kultúru; u nomádov ich nenájdeme.

Kontinuita kultických prvkov

O stretnutí sa kultu Izraelcov a Kanaáncov veľmi trefne hovorí Souvay: „Nič nemôže byť fatálnejšie pre duchovnú vieru, než toto zmyselné náboženstvo“¹⁷; aj tie najlepšie rodiny z Izraelcov nemohli odolať pokušeniu, alebo sa neopovážili zanedbať kult božstva, od ktorého závisí úrodnosť polí a stád.¹⁸ Gideónov otec postavil Baalovi oltár, ktorý Hospodin vo sne prikázal Gideónovi zbúrať a Ašerin kôl pri ňom vytnúť. Tieto kultické predmety slúžili na bohoslužbu Baalovi pre celé mesto; Hospodinova požiadavka na Gideóna bola radikálne revolučnou: „A z poukladaných kameňov postav

¹³ V Megidde sa našiel skelet 15 – ročného dievčaťa, cez ktorý bol naprieč postavený základný kameň paláca. Tento nález sa hodnotí ako „Bauopfer“ – stavebná obeť. V blízkosti sa našli dva skelety dospelých a vo fundamentoch iného múra jeden zlomený džbán s jedným chlapčenským skeletom. Džbány s detskými skeletmi sa našli aj inde na území Megidda, ale ich kategorizácia medzi obeť je otázna.

¹⁴ Gründungsopfer, ktorá je zrejme totožná s Bauopfer, keď sa pochovávalo zaživa

¹⁵ Podľa 2Kr 3, 27 obetoval moábsky kráľ Méša svojho prvorodeného syna ako spaľovanú obeť v kritickej situácii.

¹⁶ bližšie pozri: JAROŠ, K. : Die Stellung des Elohisten zur Kanaanäischen Religion. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1982, s. 170 - 184

¹⁷ SOUVAY, Charles L. : Baal, Baalim. *Catholic Encyclopedia* [online]. New York: The Catholic Encyclopedia, Volume II, 2003 [cit. 2004 – 05 - 07]. Dostupný z www: <http://newadvent.org/cathen/02175a.htm>.

¹⁸ bližšie pozri: HEFNER, Alan G. : Baal. *Encyclopedia Mythica 1995 – 2004* [online]. 11. 01. 2004. [cit. 2004 – 05 - 07]. Dostupný z www: <http://pantheon.org/articles/b/baal.html>.

oltár Hospodinu, svojmu Bohu, na výšine tohto vrchu, na vrchole tejto pevnosti. Potom vezmi druhého junca a obetuj ho ako spaľovanú obeť na dreve z ašéry, ktorú vytneš.“ Sud 6, 26. Zo strachu pred otcom a mužmi mesta to vykonal¹⁹ v noci. Ráno ho títo chceli zabiť. Joáš, jeho otec, nechal tento spor výlučne na relácii Baal/Gideón.

Podobný spor Hospodin/Baal vyvrcholil na vrchu Karmel, v čase vlády kráľa Achaba (r. 871 – 852 ante) a pôsobenia proroka Eliáša (1Kr 18). Hospodin na tri roky zastavil dážď, čím vygradoval situáciu. Z tejto núdzovej situácie bolo potrebné nájsť východisko: na vrchu Karmel sa stretol „všetok Izrael“, aby videl, či bude účinnejšia bohoslužba 450 Baalových prorokov a 400 Ašeríných, alebo Eliášovo vzývanie Hospodina. Ten boh, ktorý zošle dážď, v očiach ľudu vyhráva a stáva sa legitímnym bohom roľníckeho obyvateľstva. Hospodin zoslal najprv oheň z neba, zapálil obeť – a už vtedy ľud padol na tvár pred Ním. Veľká búrka a lejak boli potom len logickým dôsledkom moci Boha, ktorého autoritu už ľud bral smrteľne vážne.

Obetná prax Izraelcov²⁰ sa vyvinula až v Kanaáne: „Dokazuje to aj fakt, že obetné odborné výrazy sú prevzaté z kanaánsko – sýrskeho náboženstva“²¹. Hoci sa formálne dá hovoriť o kompatibilite terminológie pre obeť dvoch náboženstiev, ich obsah je odlišný.²² Ringgren sa domnieva, že u západných Semitov bola nejaká zásoba slov na označenie obetí, ktorá sa modifikovala lokálne. „Jóm kippúr“ je taktiež kanaánskou záležitosťou.

¹⁹ Jerubaalom ho nazvali preto, lebo zbúral Baalov oltár. Príbeh je napísaný v Sud 6, 25 – 32.

²⁰ Kanaánci obetovali predovšetkým cicavce a vtáky: teliatka, býkov, ovce, baranov, určité druhy gazely, výnimočne kozu a osla, holubice, hrdličky etc. Obetovali rôzne druhy zeleniny, ovocia, nápojové obeť vína a medu. Mali oveľa väčší výber, z čoho obetovať, než Izraelci, ktorých mal od Kanaáncov odlišiť zoznam v 3M 11 a 5M 14. V popredí je myšlienka zachovania identity izraelského kultu. Základné označenie obete „dbh“ zodpovedá starozmluvnému „zebah“: „kalil“ (celá obeť) materiálne zodpovedá spaľovanej obeti, etymologicky však obeti spaľovanej zo Starej zmluvy nezodpovedá; „šlmm“ (pokojné obeť) nezodpovedá podobne nazvanej starozmluvnej obeti. Z ugaritských textov vyplýva, že ide o formu doplnkového rituálu. Je zaujímavé, že v týchto textoch nenájdeme ani jedinú zmienku, že sa v obetných rituáloch používala krv.

²¹ BĀNDY, J. : Teológia Starej zmluvy. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2003, s. 76

²² bližšie pozri: STEHLÍK, O. : Ugaritské náboženské texty. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 69; RINGGREN, H. : Religions Of The Ancient Near East. Philadelphia: The Westminster Press, 1973, s. 161

Ľudské obete sa chápu rozhodne iným spôsobom na pôde Kanaánu²³ a v Starej zmluve.²⁴ Heller vysvetľuje „cherem“ aj ako druh ľudských obetí Hospodinovi. Jaroš hovorí, že ľudské obete nie sú genuínne izraelské, ale sú skôr javom náboženského trendu, ktorý prijali od iných národov.

Inváziou Babylončanov sa dejiny Baalovho kultu v Palestíne blížia svojmu koncu. Poexilný ľud je zameraný na opätovné získanie statusu „Hospodinovho ľudu“²⁵.

Záver

Kanaánske náboženstvo je príkladom starovekého synkretizmu, ktorý bol mimoriadne lákavý pre ľudí rôznych kmeňov, ako semitských, tak aj nesemitských, napr. Churritov a Filištíncov. Krátko po príchode do Kanaánu tieto kmene zabudli na svoje pôvodné náboženstvo a stali sa súčasťou kultu, v záujme ktorého bola predovšetkým plodnosť vo všetkých sférach života. Jedinečným príkladom vytrvalého boja dvoch kultov je konflikt Jahve/Baal; napriek „kompromisom a mnohým odpadnutiam od viery sa nakoniec skončil víťazstvom jahvizmu“²⁶.

Peer reviewed by (recenzovali): Doc. ThDr. Peter Gažík ; Odb. as. Mgr. Ľubomír Batka, PhD.

²³ Bohovia Kanaáncov potrebujú, aby im životná sila bola stále dodávaná, ak majú pôsobiť v prospech ctiteľov. Tejto životnej sily majú najviac mláďatá – zvieracie a ľudské.

²⁴ Hospodin nečerpá silu z obetí (Iz 66, 1 - 2). Možnosť obetovať sa chápe ako Boží dar (1Kron 29, 14 - 16). Izraelské obete sú formou modlitby, nie mágie. Predstava, že jedným zo stolujúcich pri obetnom hode je aj božstvo, a že životná sila obetovaného zvieratá prejde na obetníkov, v Starej zmluve absentuje. Bližšie pozri: BÁNDY, J. : Teológia Starej zmluvy. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2003, s. 76

²⁵ aj za cenu rozpadu rodín – rozvodu so ženami cudzieho pôvodu

²⁶ DE VAUX, R. : The Early History Of Israel. Philadelphia: The Westminster Press, 1978, s. 147 - 148